

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING SHAXSIY
RIVOJLANISHIGA TENGDOSHLARNING TA'SIRI**

Yulchiboeva Dilfuza Ergashevna –

QDPI Amaliy psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Sodiqova Oyshaxon - Amaliy psixologiya 2 bosqich talabasi

J. Piaje o'z asarlarida maktabgacha yoshdagi bolalar va tengdoshlar o'rtasidagi muloqotning muhimligini birinchilardan bo'lib qayd etgan. U bolaning ijtimoiy va psixologik rivojlanishining muhim omili va zarur sharti sifatida bolalar psixologlarining e'tiborini tengdoshlariga qaratdi. J. Piaje egosentrizmni yengish uchun ikkita shart zarur, deb hisoblagan: birinchidan, sub'ekt sifatida o'z "men" ni anglash va sub'ektni ob'ektdan ajratish; ikkinchisi - o'z nuqtai nazarini boshqalar bilan muvofiqlashtirish. J. Piajening fikricha, bolaning o'z-o'zini bilishining rivojlanishi ijtimoiy o'zaro ta'sirdan kelib chiqadi. Ruhiy pozitsiyalarning o'zgarishi shaxslarning rivojlanayotgan ijtimoiy munosabatlari ta'siri ostida amalga oshiriladi. J. Piaje jamiyatni bolaga qanday ko'rsatib, ya'ni ijtimoiy munosabatlar yig'indisi sifatida qaraydi, ular orasida ikki ekstremal turni ajratib ko'rsatish mumkin: majburlash munosabati va hamkorlik munosabati. Majburiy munosabatlar bolaga ijtimoiy munosabatlarga, xususan, bolaga va uning atrofidagi kattalarga xos bo'lgan majburiy qoidalar tizimini yuklaydi. Majburiy munosabatlar ruhiy holatni o'zgartirishga yordam bermaydi. J. Piajening ta'kidlashicha, kattalar va bola o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar, ayniqsa, agar ular majburlashga asoslangan bo'lsa, bolaning sub'ektivligini anglashiga olib kelmaydi. V.V. Subbotskiyning fikriga ko'ra, bolaning hayotidagi tengdoshlar kattalarnikidan farqli funktsiyalarni bajaradilar va tengdoshlari bilan umumiy faoliyatda sherikga ob'ektiv munosabatni talab qiladigan bunday shakllar ilgari paydo bo'ladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar o'rtasidagi sheriklik munosabatlari psixologiyasini o'rganib, u sherikga bo'lgan ichki munosabatning o'zgarishi va

ikkinchisining global taqlid ob'ektidan tanqidiy munosabat va ob'ektiv baholash ob'ektiga aylanishi birinchi navbatda sodir bo'ladi degan xulosaga keldi.

E.E. Kravtsovaning so'zlariga ko'ra, tengdoshlari bilan muloqot qilishda bola shaxsiyatning eng muhim xususiyatlarini rivojlantiradi - u o'z qobiliyatiga ko'proq ishonadi, mustaqil faoliyat ko'nikmalariga ega bo'ladi, o'z harakatlari va xatti-harakatlarini ongli ravishda boshqarishni o'rganadi va hokazo. Bola tengdoshidan kattalarnikidan butunlay boshqacha tarzda o'rganadi.

Rivojlanayotgan desentratsiya bolalarning axloqiy rivojlanishini belgilaydi, J.Piaje aslida axloqiy hukmlarning rivojlanishi bilan aniqlaydi. Maktabgacha yoshda asosiy axloqiy hokimiyatlar shakllanadi, ular asosan bolaning kelajakdagi shaxsiy xususiyatlarini va uning atrofidagi odamlar bilan munosabatlarini belgilaydi. Shunday qilib, B.C.Muxina fikricha, tengdoshlari bilan muloqot qilish sharoitida bola doimiy ravishda boshqa odamlarga nisbatan o'rganilgan xulq-atvor normalarini amalda qo'llash, muayyan vaziyatlarda bu me'yor va qoidalarni xilma-xillikka moslashtirish zarurati bilan duch keladi. Boshqa bolalar bilan muloqot, B.C.Muxinaning so'zlariga ko'ra, bolalarni to'g'ri harakatlarga o'rgatishlarini ta'minlaydi, bu bolaning nafaqat xatti-harakatlar normalarini bilishi, balki ular tomonidan amalda boshqarilishi uchun mutlaqo zarurdir. Maktabgacha yoshdagi bolaning axloqiy rivojlanishi va axloqiy xulq-atvorini o'zlashtirishga qaratilgan bir qator yondashuvlarda tengdoshlar guruhiga alohida ahamiyat beriladi.

Bolalar o'rtasida insonparvar shaxslararo munosabatlarning paydo bo'lishiga birgalikdagi faoliyatdagi bolalar hamkorligining ta'siri V.V. Abramenkovaning tadqiqotida qayd etilgan. V.V.Abramenkovaning so'zlariga ko'ra, katta maktabgacha yoshdagi birgalikdagi faoliyat orqali insoniy munosabatlarning tashqi vositachiligidan semantik munosabatlar orqali vositachilikning ichki shakllariga aylanadi. V.V.Abramenkova bolalar guruhiga alohida ahamiyat beradi, chunki faqat guruhning birgalikdagi faoliyatida insoniylik me'yori yangilanadi va o'zining eng katta ifodasiga etadi. Birgalikdagi faoliyatda bolalar o'rtasidagi o'zaro ta'sirning yagona ob'ekti guruhdagi

bolalarning umumiy hissiy kayfiyatini yaratadi, har bir umumiy maqsadga egalik tuyg'usini uyg'otadi, bu esa bolalarni bir-biri bilan identifikatsiyalash jarayonini osonlashtiradi.

Umuman olganda, tengdoshlar guruhida bolaning pozitsiyasini o'rganishda ikkita asosiy yondashuv ajralib turadi: ulardan birinchisi, bolalarning birgalikdagi faoliyati, xususan, o'yin bilan bog'liq; ikkinchisi - bolalarning muloqoti bilan. Bolalarning o'yin faoliyati kontekstida maktabgacha yoshdagi bolalarning mashhurligi masalasi faol o'rganildi.

Shunday qilib, ushbu ishlarning natijalariga ko'ra, maktabgacha yoshdagi bolalarning mashhurligi ularning faoliyatiga asoslanadi - qo'shma o'yin faoliyatini tashkil qilish qobiliyati yoki samarali faoliyatning muvaffaqiyati. Ushbu yondashuvga ko'ra, bolalar kattalar tomonidan ijobiy baholangan va tan olinishga intiladigan muvaffaqiyatli, omadli, faol tengdoshlarini afzal ko'radilar, ikkinchi tomondan, tengdoshlarning e'tirofiga erishish istagi bolaning faolligini rag'batlantiradi va uni yutuqlarga erishishga undaydi.

Maktabgacha yoshdagi psixologiya ishining muhim yo'nalishlaridan biri bolalarda ixtiyoriy xulq-atvorni shakllantirishda tengdoshlarning rolini, xususan, o'yin faoliyati kontekstida o'rganish bilan bog'liq. O'yin - bu jamoaviy faoliyat, uning rivojlanishi faqat boshqa bolalar bilan muloqotda bo'lishi mumkin, ularning ishtiroki uni yanada jozibali, mazmunli va hissiy jihatdan boy qiladi. L.S.Vygotskiyning fikriga ko'ra, o'yin "affektga aylangan qoida" yoki "ehtirosqa aylangan tushunchadir". D.B. Elkonin maktabgacha yoshdagi bolalarning rol o'ynashning ularning xatti-harakatlarining o'zboshimchaliklariga ta'sirining ikkita mexanizmini aniqlaydi. Ulardan birinchisi, bolalarning o'yin faoliyati uchun maxsus motivatsiya. Rolni bajarish, maktabgacha yoshdagi bola uchun hissiy jihatdan jozibador bo'lib, rol o'zida mujassamlangan harakatlarni bajarishga rag'batlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi. Syujetning kiritilishi bola uchun harakatlarning ma'nosini o'zgartiradi va jozibali rol va syujet bilan chambarchas bog'liq bo'lgan xatti-harakatlar qoidasi uning faoliyatining predmetiga (motiviga) aylanadi. Maktabgacha tarbiyachining ixtiyoriy xatti-harakatiga rol ta'sir qiladigan ikkinchi

mexanizm - bu o'z harakatlarini ob'ektivlashtirish imkoniyati, bu ularning ko'proq xabardorligi va nazorat qilinishiga yordam beradi.

Shunday qilib, maktabgacha yoshdagi bolaning tengdoshlari bilan muloqoti uning aqliy va shaxsiy rivojlanishi uchun katta ahamiyatga ega, u kattalar bilan muloqotdan sezilarli darajada farq qiladi va bolaga rivojlanish uchun noyob, almashtirib bo'lmaydigan tajriba beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muxina V.S. Vozrastnaya psixologiya. - M., 1997. - 423 s.
2. Nemov R.S. Psixologiya. CHast' 2. - M., 1998. - 465 s.
3. Nemov R.S. Psixologiya. CHast' 3. - M., 1998. - 468 s.
4. Ньюкомб N. Razvitie lichnosti rebyonka. - SPb., 2002. - 370 s.
5. Obuxova L.F. Vozrastnaya psixologiya. - M., 2001. - 444 s.
6. Parens G. Agressiya nashix detey. - M., 1997. - 145 s.
7. Piaje J. Klassicheskie trudy. - M., 1994. - 397 s.
8. Piaje J. Sujdenie i rassujdenie rebyonka. - SPb., 1997. - 386 s.
9. Plotnieks I.E. Psixologiya v sem'be. - M., 1991. - 206 s.